

ği ve kendisine Ramazan 883'te (Aralık 1478) geniş haslar verildiği bilinmektedir. Serez'de dalyanları, Selânik'te mülk ve haslarından başka Selânik çevresinde köyleri olan Fâik Paşa'nın buralardan elde edilecek gelirleri Narda'daki imaretine vakfettiği tapu defterindeki (nr. 167, s. 53) bir kayıttan öğrenilmektedir. 898'de (1492-93) düzenlenen ve 907'de (1501-1502) bir zeyil eklenerek geliştirilen vakfiyesinin süretinde Selânik, Narda, Karlı ili, Yenice-i Vardar'daki evkafının Narda'daki imarete bağlandığı açıklanmıştır (VGMA, TD, nr. 623). Bu vakfiyede adı "Emîr'ül-ümerâ fi'l-âlem el-meşhûr bi'l-Fâik min benî âdem" olarak geçer. Fâik Paşa'nın Kefalonya Kalesi'nde bir cami ile bir muallimhâneneden başka Narda'da cami, medrese, dârü't-tâ'lim vb. vakıfları olduğu bildirilir. Yunanistan'ın batı kıyısında olan Kefalonya adası 1479-1500 yılları arasında çok kısa bir süre Türk idaresinde kalmış ve arkasından Venedikliler'in eline geçmiştir. Fâik Paşa'nın Narda ve çevresinde hayır eserleri bıraktığına göre aslen orali olduğu da tahmin edilebilir. Nitekim türbesi de bu caminin yanındadır.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Narda'yı ziyaret etmiş, şehirdeki kale ile bunun içinde altı cami, mescidler, medreseler ve sıbyan mekteplerinin varlığından bahsetmiştir. Buradaki Fâik Paşa Camii'nin şehrin dışında, Karye-i İmâret denilen kırk evlik bir müslüman köyünde olduğunu bildirir. Bağlık ve bahçelik bir mesire yerinin ortasında yer alan caminin yanında imaret, han ve medrese gibi ek binalar da bulunmaktadır. Ayrıca Balkan folklorunda önemli yeri olan burada mevcut 142 m. uzunluğundaki muhteşem köprü de Fâik Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Arta, Türk-Rus savaşının arkasından 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nın 24. maddesiyle Yunanistan'a bırakılan topraklar içinde kalmıştır. Teselya'nın iki önemli şehri Volos ve Larissa ile birlikte Narda uzun tartışma ve pazarlıklardan sonra, buralardaki müslüman halkın ibadet hürriyeti ve mal güvenliğinin teminata bağlandığı ileri sürülerek Yunanlılar'a bağışlanmış, 6 Temmuz 1881'de resmen boşaltılarak Yunan hükümetine teslim edilmiştir. Ancak çok defa olduğu gibi şehrin tesliminden sonra hızlı bir tahrip başlayarak buradaki Türk eserlerinin imhasına girişilmiştir. 1953'te çok harap durumda olmakla be-

raber imaretten bozma Merati adını taşıyan köyün sağ tarafındaki ağaçlar arasında duran Fâik Paşa Camii'nin fotoğrafları bu maddenin yazarı tarafından elde edilmiştir. Son cemaat yerinin tamamen yıkılmış olduğu bilinen caminin ve diğer yapıların bugünkü durumu ise öğrenilememiştir. Ayrıca sadece caminin restore edilmiş olduğuna dair bazı sözlü rivayetler varsa da doğruluk derecesi bilinmemektedir.

Fâik Paşa Camii kare planlı tek kubbeli bir yapıdır. Dışarıdan her bir kenarı 11.70 m. ölçüsündedir. Erken dönem Osmanlı yapılarında sık rastlanan muntazam kesme taş ve tuğla karma tekniğinde itinalı bir işçilikle inşa edilmiştir. XIV-XV. yüzyıl yapılarında görüldüğü gibi taşların arasına dikine konulmuş tuğla tekniğiyle de dikkati çeker. Giriş cephesinde kemerleri dört sütuna dayanan üstü kubbelerle örtülü üç bölümlü bir son cemaat yeri vardı. Geç bir dönemde (muhtemelen XIX. yüzyıl) bu son cemaat yerinin üzeri, saçakları ince ahşap direklere dayanan geniş ve kiremit örtülü bir sakıfla kapatılmıştır. Mermer söveli kapının üstünde beyaz bir levha varsa da bunun üstüne bir kitâbe işlenmemiştir. Kubbe de Rumeli camilerinde görüldüğü gibi poligon biçimli çifte kasnaklıdır. Her cephede altlı üstlü ikişer pencere açılmış, ayrıca sekizgen biçimli alt kasnağın dört cephesinde de birer pencerenin içeriği aydınlatması sağlanmıştır. Sağ köşesinde yükselen minare ise tamamen tuğladan yapılmıştır.

Elde edilen son fotoğraflarından anlaşıldığına göre en dışarıdaki saçak ortadan kaybolduğu gibi caminin son cemaat yeri sütunları, kemerleri ve kubbeleriyle hiçbir iz kalmayacak şekilde yok olmuştur. Caminin çevresinde olması gereken han, medrese gibi binalara dair bir bilgi elde edilememiştir. Caminin yakınında olan türbenin Fâik Paşa'ya ait olduğu bilinmektedir. Orlandos buradaki mezar taşında 905 (1499-1500) yılının okunduğunu haber verir.

Fâik Paşa Camii, XV. yüzyıl Osmanlı dönemi Türk mimarisinin klasik üslubunun temsilcisi olan güzel bir eserdir. Âşıkpaşazâde'deki kayıt ve arşivdeki vakfiye süreti bunun XV. yüzyıl sonlarında bir külliye'nin merkezi olarak yapıldığını açıkça göstermektedir. Bu unutulmuş ve harabiyete terk edilmiş Türk eseri bir tarih yadigarı olarak ilgi beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, TD, nr. 623; Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 191; a.e. (Atsız), s. 243; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 642 vd.; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 44, 284, 285 (vakfiye, 413), tür.yer.; A. Orlandos, *Arkheion ton byzantinon mne-meion tes Hellados*, II/2 (1936), s. 200-202; H. Hold — H. von Hofmannsthal, *Griechenland, Baukunst-Landschaft-Volksleben*, Berlin, ts., rs. 138; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 298; Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimârî Eserleri", *TM*, XII (1955), s. 212-214; a.mlf., "Yunanistan'da Unutulmuş Eski Bir Türk Eseri", *BTDD*, I/5 (1968), s. 67-73.

SEMAVİ EYİCE

FÂİK PAŞA KÖPRÜSÜ

(bk. ARTA KÖPRÜSÜ).

FÂİK REŞAD

(1851-1914)

Edebiyat tarihi
ve hal tercümeleleri sahasındaki
çalışmaları ile tanınan yazar, şair,
eğitimci, gazeteci ve hattat.

1 Zilhicce 1267'de (26 Eylül 1851) İstanbul'da doğdu. Alay emini İzmirli Hacı Tâhir Efendi'nin oğludur. Asıl adı Ahmed Reşad ise de devrin kalemlerindeki âdet dolayısıyla kendisine verilen Fâik mahlası ile birlikte tanınmıştır. Anne tarafından büyük babası olan Dîvân-ı Hümâyun hâceğânlarından İhyâ Efendi'ye mensubiyetini belirtmek üzere yazı ve eserlerinin çoğunda ismini uzun süre "İhyâ Efendi Hafidi Reşad" şeklinde yazmıştır.

Tahsiline Sultanahmet'teki sıbyan mektebinde başladı, daha sonra Divanyolu'nda Mekteb-i İrfâniyye Rüşdiyesi'ne kaydedildi. Buranın kapanması üzerine dört sene Bezmiâlem Vâlide Sultan Rüşdiyesi'ne devam etti; fakat orayı bitirmeden, o çağda hatırlı aile çocuklarının küçük yaşta kabul edildiği Bâb-ı Seraskeri Muhâsebe Kalemî'ne stajyer olarak alındı.

Fâik Reşad

Kalemin nüfuzlu simalarından olan eniştesi vasıtasıyla girdiği bu memuriyette iki sene çalıştıktan sonra 5 Safer 1282'-de (30 Haziran 1865) İhyâ Efendi, torunu Fâik Reşad'ı ileri gelen şahsiyetlerinden bulunduğu Divân-ı Hümâyün Kalemî'ne naklettirdi. Burada iken şiire başlayan Fâik Reşad aldığı hususi derslerle filolojik ve edebî kültürünü ilerletmeye çalıştı. Gündüzleri kalemde Cem'i Efendi'den Farsça, sabahları vazifeye gitmeden önce de Ayasofya Medresesi talebesi Ali Efendi'den Arapça okuyordu. Zengin bir kültüre sahip olan Cem'i Efendi yaptığı şiir denemelerinde ona yardımcı olup yol gösteriyordu. İki yıl sonra buradan yine İhyâ Efendi'nin nüfuzu ile Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî'ne geçti (1284/1867). Mektûbî Kalemî yılları kültürü ve fikrî yetişmesi bakımından Fâik Reşad'ın hayatında müstesna bir yer tutar. Maiyetinde bulunduğu ve sonraları hepsi de önemli devlet makamlarına yükselen dört mektupçunun, kendisinin ileride çeşitli eserlerle ortaya koyacağı kitâbet sahasındaki kabiliyetinin gelişmesi üzerinde kuvvetli tesirleri olmuştur.

Burada Fransızca'yı da öğrenen Fâik Reşad Fransız edebiyatından tercüme denemelerine başlamıştı. Koleksiyonlarını okuduğu *Tercümân-ı Ahvâl, Tasvîr-i Efkâr* gibi gazetelerin ardı sıra heycanla takip ettiği *İbret*'teki Nâmîk Kemal'in yazıları kendisinde yazı yazmaya gittikçe artan bir heves uyandırmaktaydı. Batı edebiyatını tanınması onun edebî zevkinde mühim değişimler meydana getirdi. Bunun sonucunda o zamana kadar eski yolda yazdığı bütün şiirlerini yok ettiği gibi eski edebiyata ve o tarzın devam ettirildiği yeni şiirlere tenkitler yönelttiği bir makale ile ortaya çıkıp gerçek şiirin Batı'da olduğunu, artık edebiyatçılarımızın devri geçmiş köhne şeyler yazmak yerine kendilerine Batı şiirini örnek almaları gerektiğini ifade etmek ihtiyacını duyar ("Mektûbî-i Hâriciyye Hulefâsından İzzetli Reşad Beyefendi Tarafından Gelen Varakadır", *Hakâiku'l-vekâyi'*, nr. 966, 17 Receb 1290 / 9 Eylül 1873). Bu gazetede önceleri Recâizâde Ekrem, Kemalpaşazâde Said gibi yeni fikirli kalem sahiplerinin yazıları yayımlanırken şimdi eskinin köhne zevk ve alışkanlıklarını devam ettiren şairlerin manzumelerine sayfalarını açmasını tenkit ettiği ve uyandırdığı büyük tepkiyle ismini bir anda edebiyat âleminde duyurmasına yol açan bu yazı, o zamana kadar onu hiç tanımamış olan

Nâmîk Kemal'in Magosa'dan ilgisini çekip kendisiyle dostluk kurmasını sağladı. Eski edebiyat taraftarlarının en önde gelenlerinden ve aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Şarkîkarahisarlı Abdî'nin şiddetli hücumu ile hararetilenen bir zemine kayan münakaşayı Magosa'dan takip eden Nâmîk Kemal bu mücadelede Fâik Reşad'ı desteklemekteydi (geniş bilgi için bk. Akün, *Nâmîk Kemâl'in Mektupları*, 1972, s. 426-429; krş. [Fâik] Reşad, *Kemal ile Muhâberemiz*, 1326, s. 6-11). Şair Abdi *Hakâiku'l-vekâyi'* gazetesinde, hakkında Frenklilik ve dinsizlik ithamlarından başka risâle şeklinde bastırıldığı bir terki-bend yazıp onu Türk şiir ve edebiyatının düşmanı ilân etmişti (bunun yayın haberi için bk. *Hakâiku'l-vekâyi'*, nr. 1036, 12 Şevval 1290/2 Kânunuevvel 1873). Fâik Reşad bu sırada edebî çevrelerde Osmanlı edebiyatı aleyhinde çığır açmak isteyen bir kimse olarak tanınıyordu (meselâ bk. "Aldığımız Bir Varakamın Aymdır", *Kırk Anbar*, nr. 2, İstanbul 1290, s. 42; Fâik Reşad bu imzasız yazının Süleyman Paşazâde Hamdi Bey'e ait olduğunu söylüyor: *Kemal ile Muhâberemiz*, s. 9). Böylece kendisine basında yol açılmış bulunan Fâik Reşad'a 1874 yılında çıkmaya başlayan *Medeniyet* gazetesinin başmuharrirliği verilir. Ancak malî husustaki anlaşmazlık yüzünden onun buradaki faaliyeti ilk sekiz nüshada sürebilmiştir.

Nâmîk Kemal ile mektuplaşmaları devam ederken Ziyâ Paşa'nın 1874 Ekiminde çıkan *Harâbât*'ını Fâik Reşad eser aleyhindeki görüş ve tenkitleriyle birlikte Nâmîk Kemal'e göndermişti. Nâmîk Kemal de aynı yılın son aylarında tamamladığı, fakat devrin şartları dolayısıyla basılmasını mümkün görmediği *Tahrîb-i Harâbât*'ını ona yollamış ve kendî el yazısı ile onu istinsah edip lâzım gelen yerlere dağıtılmak üzere çoğaltmasını istemişti ([Fâik] Reşad, s. 29-30; krş. Akün, s. 469, 484). Yazısının güzelliğiyle daha o zamandan tanınan Fâik Reşad'ın 1875 yılında da sürdürdüğü istinsahlarla *Tahrîb-i Harâbât*'ın etrafa yayılması ve ilgili ellere ulaşmasında aynı işi yapan başka bir iki kişiyle birlikte mühim bir hizmeti geçmiştir.

Kalemde birinci sınıf kâtipliğe yükselmişken bir ara Hâriciye Nezâreti Evrak Odası'na nakli yapılan ve on yedi yaşında evlenmiş de bulunan Fâik Reşad, hakettiği maaşı alamadığı için kendisini geçim sıkıntısından kurtarabileceği ümidiyle imparatorluğun uzak bölgelerinden

birinde bir mektupçuluk elde etme hevesine kapılarak bir vaad üzerine geçici bir izinle Trablusgarp'a gitmiş, fakat umduğunu bulamayıp güçlükle tayininin yapıldığı Humus tahrirat müdürlüğünden istifa ederek İstanbul'a dönmüştü. İstanbul'a dönerken Midilli'de Nâmîk Kemal'i ziyaret ederek bir hafta kadar onun misafiri olmuştu. Hal tercümesinde söyledikleriyle mevcut bilgiler birbirini tutmadığından Trablusgarp'a gidiş ve dönüş tarihi müphem kalan Fâik Reşad, üç aylık izinle ayrıldığı kalemdeki yerine bir başkasını tayin edilmiş buldu. Bir müddet önce Matbaa-i Âmire ve *Takvîm-i Vekâyi'* müdürü olan Ahmed Midhat kendisine çok geçmeden *Takvîm-i Vekâyi'* gazetesinin başmuharrirliği sağladı. 1880 (1296 r.) yılı Martından itibaren *Takvîm-i Vekâyi'* Fâik Reşad'ın elinde çıkmaya başlamışsa da Ahmed Midhat, Fâik Reşad'a faaliyetlerinde, bir sene sonra yayımına geçtiği *Osmanlı* adlı Fransızca-Türkçe gazete ile *Tercümân-ı Hakikat*'e ağırlık verdiğinden *Takvîm-i Vekâyi'* yayını yine aksar. Bu arada *Şark* mecmuasında da (1880-1881) çeşitli yazıları görünmeye başlayan Fâik Reşad gazetecilik faaliyetini sürdürmekte iken, evvelce Mektûbî Kalemî'nde maiyetinde çalıştığı Âlî Paşazâde Ali Fuad Bey Maarif nâzırı olunca (14 Muharrem 1299/6 Aralık 1881) kendisine, o vakitler çeşitli doğu vilâyetlerinde kurulmasına karar verilen yeni maarif müdürlüklerinden (Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, İstanbul 1338, s. 216: 27 Rebiülevvel 1299/4 Şubat 1297 tarihli kararname) birini teklif etmesi üzerine Diyarbekir Maarif müdürlüğünü kabul ederek 1882 (1298 r.) Nisanında Diyarbekir'e gitti. Fakat burada yapılması gereken işlerin tahsisat yokluğu yüzünden gerçekleştirilemeyeceğini gördüğünden başka bir yere naklini istedi ve Van Maarif müdürlüğüne nakli yapıldı. Burada da bir iş görülemeyeceğini anlayınca yeni bir başvurusu sonucu bu defa Yanya Maarif müdürlüğüne tayin edildiyse de Yanya Valisi Ahmed Eyüp Paşa ile idarî hususlarda anlaşmazlığa düştüğü için onun şikâyeti üzerine azledildi.

Arada kısa bir iki izin hariç altı sene kadar taşrada geçen bir hizmet devresinden sonra 1888'de (1304 r.) İstanbul'a mâzül olarak döndüğünde hususi mekteplerde hocalık yaparak geçimini sağlamaya çalışırken bir yandan da çeşitli gazete ve mecmualara yazılar ye-

tiştirmektedir. Onun yazı hayatının en verimli devresi bu yıllarda başlar.

İstanbul'a döndüğü yıl *Mürüvvet* gazetesinde Muallim Nâci ile birlikte çalışan, onun ayrılmasından sonra gazetede başmuharrirlik de yapan Fâik Reşad'ın edebî görüşlerinde değişiklik olmuş, önceleri tenkit ettiği eski tarz şiire dönmüş, kalemini yeniden o yola çevirmişti. Bu vadide yazdıklarını, bir zamanlar yok ettiği şiirlerinden hatırında kalanlarla birlikte *Güldeste* adıyla bir kitapta topladı (İstanbul 1304). Eserinin önsözünde, vaktiyle eski tarz şiire yönelttiği tenkitlerden ve o yoldaki manzumelerini yok etmiş olmasından pişmanlık duyduğunu belirtir. Artık eski zevkteki şiirin en hararetili taraftarları arasında görünen Fâik Reşad Muallim Nâci, Şeyh Vasfî, Andelîb Esad, Müstecâbizâde İsmet, Mehmed Celâl, Harputlu Hayri ve Üsküdarlı Talat gibi şairlerle içki ve saz meclislerine katılıyor, onlardan bazıları ile müşterek gazeller tertip ediyordu. Çalışmakta olduğu, *Tercümân-ı Hakikat* ve *Mürüvvet*'ten daha sonraki yıllarda yayın hayatına giren *Mekteb*, *Resimli Gazete*, *Hazîne-i Fünûn* gibi edebî mecmualarda da yazı yazan Fâik Reşad'ın âlâkasi gittikçe eski edebiyatçılarımızın hal tercüme ve eserlerine yönelmekteydi. O zamana kadar bu çok ihmal edilmiş sahayı ele alan yazıları *Hazîne-i Fünûn*'da "Eslâf" adını taşıyan bir dizi içinde çıkmaya başladığında geniş bir ilgi toplamıştı. Fâik Reşad bir yandan da o devirde büyük bir ihtiyaç duyulan ve ders programlarına da alınmış olan kitâbet (yazıma ve kompozisyon) sahasında ardarda eserler yayımlar. Ayrıca mekteplerde okutulmak üzere hazırladığı kıraat ve antoloji kitapları yanında devrin modasına uyarak kalemini küçük hacimli romanlarda da denemekten geri kalmaz.

Yanya Maarif müdürlüğünden dönüşte dört sene devlet hizmetinden uzak kaldıktan sonra 1892'de (1308 r.) Matbûât-ı Dâhiliyye İdaresi mümeyyizliğine tayin edilip burada müdür muavinliğine kadar yükseldi. II. Meşrutiyet'in ilânında bu vazifesine ilâveten kendisine *Takvîm-i Vekâyi'* müdürlüğü de verildi. Uzun bir süreden beri yayını kesintiye uğramış olan *Takvîm-i Vekâyi'* onun idaresinde yeniden çıkmaya başladı. Ancak bir müddet sonra girişilen umumi tensikat sırasında lağvedilmeleri dolayısıyla her iki yerdeki vazifesini kaybederek açıkta kaldı. Kendi isteğiyle emekliye ayrılmışken 1911'de Defter-i Hâkânî

Nezâreti'nde yeni açılan Kadastro Mektebi kitâbet hocalığına tayin edildi. Devrin Ali Emîrî, Bağdatlı İsmâil Paşa, Bursalı Mehmed Tâhir gibi biyografi ve kitâbiyat sahasının ünlüleriyle birlikte 1909 Kasımında Târîh-i Osmânî Encümeni muhabir âzalığına seçilmiş bulunan Fâik Reşad (*TOEM*, 1/1, 1 Nisan 1326, s. 8), 1911 yılında da Ali Ekrem'in Avrupa'ya gitmesi dolayısıyla, Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'nde okutmakta olduğu târîh-i edebiyât-ı Osmâniyye dersi için onun yerine vekil hocalığa getirildi. Bir müddet sonra dönen Ali Ekrem'in Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliğine ikinci defa tayin edilip fakülteden tekrar ayrılmasıyla 1912-1913 ders yılında bu vazifeye asâleten tayini yapıldı. Balkan Harbi'nde Trablusgarp'ın elden çıkması üzerine Ali Ekrem Edebiyat Fakültesi'ne yeniden dönmekle beraber nazariyyât-ı edebiyeye dersi müderrisliğine nakledildiğinden Fâik Reşad kürsüsünü muhafaza edebildi. Buradaki ders notlarından *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı eserini ortaya koydu. 21 Mayıs 1912'de binlerce evi yakıp yok eden İshak Paşa yangınında evinden başka ömrü boyunca topladığı çok değerli eserlerden meydana gelen zengin kütüphanesi, nâdir yazma ve hat koleksiyonlarının yanı sıra bütün notları ve hazırlamakta olduğu eserlerin hiç biri kurtulmadan yanıp kül oldu. Bu dayanılması güç felâketin ardından, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'sinin kitap şeklindeki esas baskısı henüz çıktığı bir sırada, 1913-1914 ders yılında yetersizliği ileri sürülerek vazifesine son verildi. Yakın dostu Ali Emîrî, onun buradaki hocalığını kaybetmesini o sırada çıkan eserine karşı yaptığı tenkitler dolayısıyla M. Fuad Köprülü'ye bağlamakta, hayatının son devresinde böyle bir darbeye uğramasına, yerine göz dikmiş bulunduğunu söylediği Köprülü'nün sebep olduğunu ileri sürmektedir (Ali Emîrî, "«-Bir Hiciv Münasebetiyle-» Serlevhasıyla 44 Sayılı Yeni Mecmuası'daki Makaleye Cevap", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 1, 31 Mayıs 1334, s. 52-53, 54). Dârülfünun'dan ayrıldıktan sonra kendisine İnâs Sultânîsi'nde edebiyat öğretmenliği verilen Fâik Reşad bozulan sağlık durumu elvermediğinden burayı bırakarak ancak Kadastro Mektebi'ndeki kitâbet hocalığını sürdürebildi. Üst üste uğradığı yıkımlarla derin bir yeis içine düşen bu emektar kalem sahibi 26 Haziran 1914'te vefat etti. Mezarı Erenköy'de Sahrayıcedid Kabristanı'ndadır.

Birçok nesillerin, araya zevk ve görüş farkları girse de kendisini uzun yıllar bir üstat olarak tanıyıp saydığı Fâik Reşad, her şeyden önce eserlerinin çokluğu ve uzun sürmüş yazı hayatının verimliliğiyle kendini kabul ettirmiş bir isimdir. Zamanının kültür ve eğitim alanındaki ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan eserleri şöhretini yaygınlaştırdıktan başka kendisini kültür hayatımızda bir rol sahibi de yapmıştır. Devrinin imkân ve şartları ölçüsünde ortaya koyduğu eserler kalıcı bir hüviyet taşımaya da daha ileri ve gelişmiş seviyedeki çalışmalara zemin hazırlayıcı bir hizmet görmüştür. Yazı yazma usulleri (kitâbet / kompozisyon) alanında yorulma bilmeden yıllar boyunca verdiği ve sahasının birer klasiği olmuş eserleriyle nesillere hocalık etmiş ve onlara bir yazış ve ifade disiplini kazandırmış olan Fâik Reşad'ın Türk fikir hayatına getirdiği katkıların en başta geleni edebiyat tarihi sahasındadır. Türk edebiyatının çok ihmal edilmiş olan mâzisini araştırmaya hazırlıklı ve en sebatlı bir şekilde yönelen kimse başlangıçta sadece odur. Edebiyat tarihinin ehemiyetini en iyi gören biri olarak yıllarını bu sahada çalışmaya sarfetmiştir.

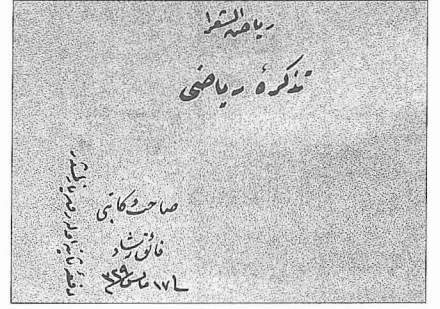
Edebiyatımızın geçmişteki simaları hakkında bir dizi tutturarak devam ettirdiği hal tercümesi ve değerlendirme yazıları ile, tezkirelerde unutulup kalmış bilgileri geniş okuyucu kitlesine yaymak vazifesini üstlenmiş, Türk edebiyatının mâzisine karşı mevcut olmayan bir ilgiyi yaratmaya çalışmıştır. Bu sahada henüz kendisi ortaya çıkmadan önce Muallim Nâci'nin *Osmanlı Şâirleri* adı altında topladığı yazılarla oldukça sathî bir şekilde denediği bu işi Fâik Reşad, araştırma ve derinleştirme gayretinin ağır bastığı çalışmaları ile daha ileriye götürmüştür. Fâik Reşad'ı açtığı bu yolda çok geçmeden Bursalı Mehmed Tâhir'in çapını daha iyi hissettiren hal tercüme çalışmaları takip edecektir.

1890 sonrası ile II. Meşrutiyet yılları arasının Türk okuyucusu, kendi milletinin eski şair ve edebiyatçıları hakkındaki bilgileri en çok onun küçük çapta portreler çizen hal tercümesi yazılarından edinir. Fâik Reşad bu bilgilere ulaşabilmek için bütün İstanbul kütüphanelerini yıllarca dolaşmış, doğru dürüst fihristleri bile bulunmayan yığın yığın kitap karıştırmış, notlar almış, Fatîh Efendi'nin sadece yakın devreye ait eseri hariç o zamana kadar hiçbir basılı olma-yan tezkirelerin söylediklerini başka hal

tercümesi kaynakları, tarihler ve divanların yanı sıra devamlı dolaştığı sahalarda gördüğü yahut da kendi kütüphanesine kazandırmış olduğu yazma eser ve mecmualardan çıkarmaya uğraştığı yeni bilgilerle zenginleştirmeye ve tamamlamaya gayret etmiştir.

Türkiye'de edebî geçmiş fikrinin doğmasına kılavuzluk eden çalışmaları Fâik Reşad'ı kronolojik bir sıra gözetmeden rastgele hal tercümelerine el atmak yerine, zamanla Osmanlı edebiyatını daha geniş çerçevede ve bütünü içinde kuşatmaya yönelik eserlere götürür. Abbé Toderi'nin sahalarda rastlanması mü-nasebetiyle *De la littérature des Turcs* (Fr. trc., Paris 1789) adlı kitabı etrafında açılan bir mübâhese dolayısıyla ("Bir Mecelle-i Cemile - Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye", *İkdam*, nr. 1976, 1 Ramazan 1317 / 21 Kânunuevvel 1315; Musâhebe: "Bir Mecelle-i Cemile - Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye", *Mecmûa-i Edebiyye*, nr. 31, 10 Ramazan 1317 / 30 Kânunuevvel 1315, s. 1) yazdığı yazıda söyledikleri, onun edebiyat tarihini yazma meselesinde üç cilt olarak tasarladığı *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı kitabına gelmeden çok önce gaye ve düşüncelerinin vardırdığı noktaları göstermektedir. Kendimizin yapamayıp da yabancıların bize dair meydana getirmeye muvaffak oldukları eserler karşısında daima üzüntü duyduğunu ifade eden Fâik Reşad, eski müelliflerin gerekli malzeme ve kaynakları hazırlamış oldukları halde, edebî geçmişlerine merak duymayan nesiller bunlar üzerinde çalışma gayreti göstermediklerinden edebiyat tarihimizin bir türlü meydana konulamamış olması üzerinde durarak bunun ne derece büyük bir kayıp olduğunu işaret eder. Yazısında kendisinin bu eksikliği karşıla-

mak üzere yedi sekiz yıldan beri bütün şuarâ tezkirelerini karıştırıp çeşitli kaynakları elden geçirmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan kendi zamanına kadar gelen şairleri tam kadro ile içine alan bir eser hazırlamakta olduğunu duyurur. Her bir şairin hal tercümesini ve eserlerinden seçilmiş örnekler veren kitabının bu şairlerin edebî hüviyetlerini ve mensup oldukları devirlerin hususiyetlerini gösterecek tahlilleri de içine aldığı kaydedir. Buna mukabil Fâik Reşad, sadece yazılmış kısımları *Kâmûsü'l-a'lâm* hacminde iki büyük cilt tutan bu eserini böyle kitapla-rya karşı olan ilgisizlik dolayısıyla bastıramadığını bildirmektedir ("Edib-i Zî-iktidâr Saâdetlü Reşad Beyefendi Hazretleri Tarafından İrsal Buyurulmuştur", *Mecmûa-i Edebiyye*, nr. 32, 6 Kânunusâni 1315 / 18 Kânunusâni 1900, s. 1-2). Fâik Reşad, edebiyat tarihimizin yazılmamış olmasının kaynak ve malzeme eksikliğinden değil zamanın kalem sahiplerinin ihmal ve gayretsizliğinden, kütüphanelerde yatan birer hazine değerindeki eserlere el bile sürülmemesinden ileri geldiği görüşünü hayatının sonuna kadar tekrarlar (meselâ bk. *Târth-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, [1913], s. 25-26). Fâik Reşad, mevcut malzeme içinde tezkirecilerin eserlerinin edebiyat tarihimizin esas rûknü, hiç değilse ondan birer fasıl olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Hazırladığını söylediği eserinden "tezkire" adıyla bahsedışı de bu bakımdan dikkat çekicidir. Edebiyat tarihi sahasındaki büyük çalışmalarından bir başkası olmak üzere, Eğridirli Hacı Kemal'in *Câmiu'n-nezâir*'ini model tutarak hicrî XII. asır başlarından (milâdî XVII. asır sonları) kendi zamanına kadar gelmiş şairlerin nazîrelerini bir

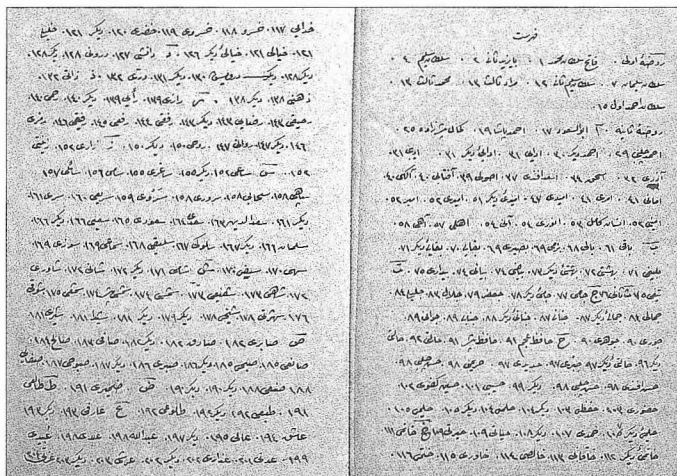

Fâik Reşad'ın istinsah ettiği *Riyâzû's-suarâ* adlı tezkire-sinin baş sayfasına koyduğu istishâb ve istinsah tarihi (Ömer Faruk Aktin özel kütüphanesi)

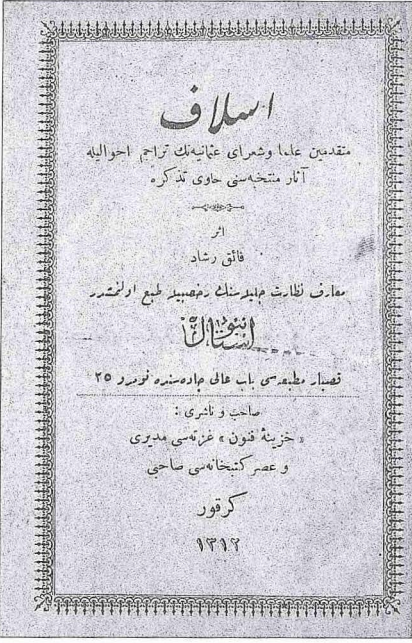
araya getirecek bir eser hazırlamakta olduğunu haber verdiği gibi ondan bir de örnek yayımlar (*Mecmûa-i Edebiyye*, nr. 33, 13 Kânunusâni 1315 / 25 Kânunusâni 1900, s. 2).

Sahafaların sâdik bir müdavimi, değerli bir eser için para esirgemez bir kitap meraklısı olarak tanınan Fâik Reşad'ın bir şöreti de rik'ada üstat bir hattat oluşudur. Divanlardan, nâdir eserlerle kaynak değerini taşıyan yazmalardan rik'ası yanında nefis bir ta'likle yaptığı birçok istinsah bilinmektedir. Ancak bütün bunlar kütüphanesini silip süpüren yangında yok olmuştur. Onun rik'a yazısı ile istinsah ettiği, elimizde bulunan *Riyâzî* tezkiresi üzerinde kendisi tarafından ikinci defa istinsah edildiğini bildiren 17 Mayıs 1329 (30 Mayıs 1913) tarihli kaydı, Fâik Reşad'ın çalışmaları için muhtaç olduğu yazma kaynakları yangından sonra yeniden elde etmeye çalıştığını göstermektedir (rik'adaki maharetini hakkında bk. *TOEM*, V / 30, s. 345; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 740; rik'asından bazı örnekler için bk. *a.e.*, s. 739; Kuntay, II / 1, s. 584).

Eserleri. A) Hal Tercümesi ve Edebiyat Tarihiyle İlgili Çalışmaları. 1. *Eslâf* (I-II, İstanbul 1311-1312). Osmanlı şair ve âlimlerinin hal tercümeleriyle manzum eserlerinden parçalar veren ve müellifin "tezkire" diye takdim ettiği eser, aynı adla *Hazîne-i Fünûn* mecmuasında çıkan yazı serisinin (I / 1, 1 Muharrem 1311-III / 50, 12 Zilhicce 1312) okuyuculardan gelen ısrarlı istek üzerine, orada olduğu gibi herhangi bir kronolojik veya alfabetik tasnife tâbi tutulmadan kitaplaştırılmış şeklidir. **2. *Terâcim-i Ahvâl*** (İstanbul 1313). *Eslâf*'in devamı, fakat hacimce ondan daha küçük olan eserin *Es-*

Fâik Reşad'ın istinsah ettiği *Riyâzû's-suarâ* ya yapıldığı fihrist (Ömer Faruk Aktin özel kütüphanesi)

Fâik Reşad'ın ilk çalışmalarından *Eslâf*'in dış sayfası (İstanbul 1312)

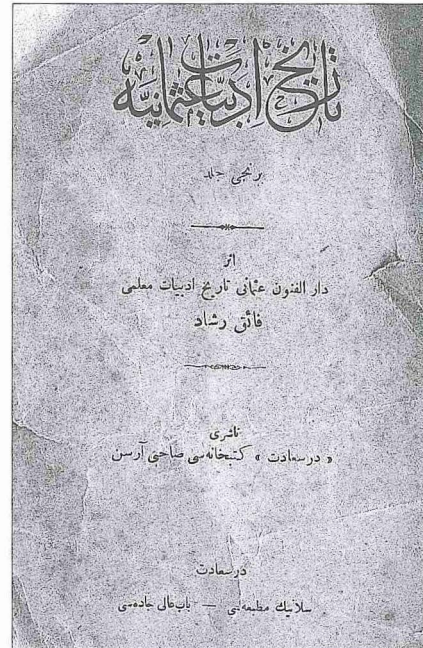
lâf'tan farkı yalnız geçmiş asırlardaki şahsiyetlerle sınırlı kalmayıp çağdaşlarını da içine almasıdır. Müellif, öteki eserinin devamı olmakla beraber buna çağdaş şahsiyetleri dışarıda tutmayı icap ettirecek bir "eslâf" adını koymadığına işaret eder (*Hazîne-i Fünûn*, III/51-52, 18 Zilkade 1313, s. 510). Kitapta şair ve âlimlerden başka Kazasker Mustafa İzzet ve Vahdetî gibi iki hattata yer verilmiştir. Bu eser de önce dergide tefrika halinde yayımlanmıştır (*Hazîne-i Fünûn*, III/3, 18 Muharrem 1313 - nr. 23, 11 Cümadelâhire 1313). 3. *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhîr* (İstanbul 1313). Altı hal tercümesinden ibaret olan bu kitapçık, çok daha küçülmüş bir çerçevede *Eslâf*'ı devam ettiren son kısımdır. Öncekiler gibi bunun da yayımı ilkin tefrika şeklindedir (*Hazîne-i Fünûn*, III/30, 1 Şâban 1313 - nr. 38, 20 Ramazan 1313).

4. *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* (İstanbul 1327 r./1330 h./1911-1912 [taşbaskı]; 2. bs. 1913). Müellifin Edebiyat Fakültesi'ndeki ders notlarından meydana gelen eserin ikinci baskısı, ilkin nisbetle onda bulunmayan bazı başka şairlere daha yer verilmesi ve ifadece ufak tefek birtakım değişiklikler yapılmış olması gibi eserin bütününe tesir etmeyen bazı farklılıklar gösterir. Üç cilt

olarak tasarlanan eserin Âşık Paşa ile Şeyhülislâm Yahyâ Efendi arasındaki devreyi içine alan ilk cildi çıkabilmiş, Nef'î'den Şinâsi'ye kadarki devreye ait II. cildiyle sırf metinlere ayrılmış olan III. cildin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Kitap, Âşık Paşa'dan bu yana kronolojik sıra ile muhtelif edebî devreler içine yerleştirilmiş şairleri, tezkirelerde görüldüğü gibi edebiyatın tarihî seyri ve içinde yaşanılan zaman ve sosyal muhitin şartları ile bağlantı kurulmaksızın tek tek bahis konusu eden esas kısımdan başka edebiyat tarihi hakkında umumi düşüncelerin yer aldığı uzunca bir girişten meydana gelmektedir. Eserin elli altı sayfasının ayrıldığı bu "Medhal" bölümünde edebiyat tarihinin tarifi, konusu, gaye ve faydası ile edebiyatta devirlerin tesbiti, Osmanlı edebiyatının ne zaman ve kiminle başladığı, Ahmed Vefik Paşa'dan naklen Oğuz Türkçesi'nin bir şubesi olması sıfatıyla Osmanlıca'nın kökünün Orta Asya'ya çıktığı, eski edebiyatta nazım ve nesrin mahiyeti, şiirde aruz ve hece vezninin yeri, yazı dilinin geçirdiği değişme ve eski edebiyatın şair kadrosu gibi meseleler ele alınmaktadır. Burada edebiyat tarihini disipliniyle ilgili nazarî hususların dünyaca tanınmış otoriteler yerine İsmail Safâ, Muallim Nâci, Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Ali Ekrem gibi yazarlardan yapılan alıntılardaki sathî görüşlere dayandırıldığı görülür. Sağlam bir edebiyat tarihi bilgisine ulaşılmadığı, henüz ciddi hiçbir çalışmanın ortada bulunmadığı bir zamanda *Harâbât*'taki çalışması ve onun Türk edebiyatının geçmişi hakkında ilk toplu görüşler getiren meşhur "Mukaddime"si dolayısıyla edebiyat tarihi üzerinde konuşmaya en yetkili bir kimse sanılan Ziyâ Paşa'nın görüşlerini bunlar hakkında Nâmîk Kemal'in yaptığı tenkidlere ilâveten bir defa daha tenkitten geçirme ihtiyacını duyan müellif burada edebiyat tarihimizi namına birtakım düzeltmelerde bulunur. Fâik Reşad, Osmanlı edebiyatının geçişini manzum sahayı esas alan bir tutumla Âşık Paşa'dan başlayıp Şinâsi'ye kadar gelen on iki ayrı devreye ayırmaktadır. Devrelerin her birini belli bir şair etrafında toplayan bu görüşe göre edebiyat tarihimizi nazım sahasında Âşık Paşa, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Zâtî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Nedîm, Râgıb Paşa, Şeyh Galib, Şinâsi (taşbaskıda Ziyâ Paşa) devirleri meydana getirir. Fâik Reşad, bu on iki devri edebiyat tarihinin umumi

seyri ve edebî inkişaf bakımından mâ-nalandıran ikinci bir tasnifle de Âşık Paşa ile Zâtî arasındaki devreyi Osmanlı şiirinin çocukluk devresi, Bâkî'ninkini olgunluk, Nef'î ve Nâbî devrelerini yükseliş, Şeyh Galib devrini çöküş çağı olarak görür. Ona göre III. Mustafa ile Abdülmecid devri başlarına kadar olan zaman arasında bir sönük devre olup bunu önceki bütün devreleri gölgede bırakacak surette Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmîk Kemal, Ârif Hikmet ve Osman Şems gibi şairlerin yer aldığı devre yani Şinâsi devresi takip etmiştir. Fâik Reşad, her devreyi bir şair etrafında merkezleştirdikten başka bunları doğuştan çöküşe doğru bir seyir içinde gruplandırır, daha sonrası için hepsinden parlak bir gelişme ve oluş tanıyan bu devre taksiminin hangi ölçülere ve ne gibi esaslara dayandığını izah etme lüzumunu duymamıştır. Bir edebî devreyi diğerinden ayıran hususiyet ve farkları göstermediği için bütün bu tasnifler indî kalmaktan öteye geçmemiştir. Edebiyatın Osmanlılar'a Selçuklular'dan devrolunduğunu ifade eden Fâik Reşad, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce ölmüş, Osman Gazi zamanını idrak etmekle beraber Osmanlı ülkesine ayak basmayan Sultan Veled'in de

Fâik Reşad'ın eserlerinden *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'nin kapak sayfası (İstanbul 1913)

bu ülke dışındaki bir sahada yaşamış ve faaliyet göstermiş olmasına işaret ederek aruz vezni ilk defa kullanan o olduğu zannından hareketle Osmanlı şirini Aşık Paşa ile başlatır. Kadı Burhâneddin ve özellikle Yunus Emre'nin varlığını nazarı itibara almayan bu görüş daha o zaman tenkide uğrar. Gibb gibi Osmanlı edebiyatını sadece şiir dairesi içinde düşünen Fâik Reşad nesri hemen hemen eserinin dışında bırakmış gözükür. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye kadar uzanan devreler içinde yalnız Darîr ile Sinan Paşa'ya temasla yetinen müellif, eserini ders kitabı çerçevesi içinde sınırlı tutmak endişesinin yanı sıra daha ziyade giriş kısmında görüldüğü üzere eski nesri köhne ve gayri tabii bir iş sayan görüşe tâbi olmuştur. Bütün bu yönlerine rağmen edebiyat tarihinin çeşitli meseleleri üzerinde duran ve onun ne olduğunu anlatmaya yönelik "Medhal"i ve bahis konusu ettiği şairler hakkında bilgice daha vukufu ve sağlam yapıda oluşu ile Fâik Reşad'ın eseri, kendinden önce Abdülhalim Memduh (1888) ve Şehabeddin Süleyman'ın (1910) ortaya koydukları *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'lere nisbetle daha ileriye doğru atılmış bir adımdır. İkinci ve esas kısmı tamamlandığı sıralarda Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" adlı yazısının gerçek ve modern bir edebiyat tarihi anlayışını gözler önüne serdiği (*Bilgi Mecmuası*, nr. 1, Teşrînisânî 1329, s. 3-52), hemen arkasından da Şehabeddin Süleyman ile ortaklaşa hazırlanmakla beraber bütününe kendi damgasını vurduğu *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı*'nın gözüktüğü bir devir için, halk şirini "yâve" diye gören, Ali Şîr Nevâî'yi ve Çağatay edebiyatının bütün şairlerini Acem sayan Fâik Reşad'ın eseri gecikmiş bir eserdir. Onun, yayımlanış tarihinden yirmi yirmi beş yıl önce meydana konmuş olsa edebiyat tarihimizi derleyip toplama yolunda ileriye doğru bir merhale ifade edebilecek *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'si kusurlu bulunan bazı yönleriyle tenkit edilse de hareketle karşılanmış, yıllarını verdiği bu sahadaki vukufu kabul edilen bir üstadın elinden çıkmış olması itibarıyla kendine ayrıca bir ehemmiyet atfolunmuş, hakkında toplu ve sağlam bilgi edinilebilecek çalışmalardan yoksun kalan bir vadide memleketimizde ilk defa hazırlanmış benzeri bulunmaz eser olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde, Abdülhalim Memduh ile Şehabeddin

Süleyman'ın *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'leri onunki ile mukayese edilmek şöyle dursun hiç yokmuş gibi kale bile alınmaksızın memleketimiz için sahasında ortaya konulmuş tek eser olduğu üzerinde ittifakla durulan bir nokta teşkil eder. Fuad Köprülü, müellifinin şahsî meziyetlerini öne alarak bir yandan bunları belirtirken öte yandan eseri edebiyat tarihinin ilmî usullerine uzak kalmış olması yönünden tenkit eder. Yayımlanışının ardından ilkin Cem Sultan hakkındaki kısmı hemen gazete sütununda yer bulan (*Peyâm* [Edebî İlâve], nr. 6, 2 Kânunusânî 1329, s. 7) kitap hakkında tenkit ve takdirin bir arada yer aldığı şu yazılar birbirini takip eder: Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın, "*Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*" (*Tasvîr-i Efkar*, nr. 935, 26 Teşrînisânî 1329 / 9 Kânunuevvel 1913) ve "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında" (*Bilgi Mecmuası*, nr. 2, Kânunuevvel 1329, s. 192-196; önceki yazının küçük değişikliklerle tekrarıdır) adlı yazıları ile "Yeni Kitaplar - *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*" (*Peyâm* [Edebî İlâve], nr. 7, 7 Kânunusânî 1329, s. 7) isimli makale.

5. *Kemal ile Muhâberemiz* (İstanbul 1326). İç kapağında "Edîb-i A'zam Kemal" başlığını taşıyan eser, Fâik Reşad'ın Nâmık Kemal ile tanışmasına vesile olan edebî hadise ile aralarındaki mektuplaşmayı ve kendisinin ona dair hâtıralarını anlatır. 6. *Târîh-i Matbûât-ı Osmâniyye*. Kendi ifadesinden anlaşıldığına göre Türk basın hayatının 1870'li yıllardan bu yana çeşitli hadiseleri ve orijinal tipteki insanları ile macera ve tarihini anlatan hâtıralarla örülü bir eserdir. Bu âlemin bilinmeyen taraflarını gün ışığına çıkaracak, içinden gelip geçmiş, kimisinin adı bile bilinmeyen simalarının portrelerini verecek olan bu eser, üzerinde yıllarca uğraştıktan sonra tamamlanmak üzere iken İshak Paşa yangınında bütün müsveddeleriyle yok olmuştur. Eserin, bir vakitlerin emektar gazetecisi Lehli Hayreddin ile *Medeniyet* gazetesi sahibi Ârifâki hakkındaki kısmı yangından bir yıl önce yayımlandığı için (*Musavver Nevâsâl-i Osmânî*, İstanbul 1326, II, 155-166) kurtulabilen yegâne sayfalarıdır.

Fâik Reşad'ın edebiyat tarihini ilgilendiren çalışmaları arasında, "İhyâ-yı Âsâr" başlığı altında yaptığı *Dîvânçe-i Vecdî* (İstanbul 1308), Âzerî İbrâhim Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl* (İstanbul 1313) neşirlerinden başka *Fuzûlî'nin Gayr-ı Matbû Eş'ârı* (İstanbul 1314) adlı eserinin yanı sıra tezkiresinin basılması münasebe-

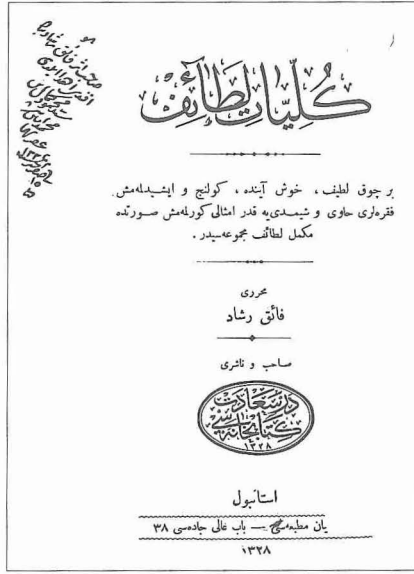
tiyle Sehî hakkında kaleme aldığı incelemesini de zikretmek gerekir (*Âsâr-ı Eslâfdan Tezkire-i Sehî*, İstanbul 1325, s. 141-144). Fâik Reşad, yayın sahasına konulan Latîfî tezkiresi için de aynı şekilde tanıtıcı bir yazı kaleme almıştır ("*Cevdet Beyefendi'ye*", *Âsâr-ı Eslâf Tezkire-i Latîfî*, İstanbul 1314, s. 375-381).

B) *Kitâbete Dair Eserleri*. Fâik Reşad'ın yazı yazma usulleriyle resmî ve hususî yazışma ve mektuplaşmalara dair farklı ve yeni bir metot zihniyetiyle hazırladığı eserler çeşitlidir. Bunlar benzerlerinden çok üstün bulunduğundan geniş bir rağbet görmüş, defalarca basılmıştır. İçerisindeki seçme örnek metinlerle bunlar aynı zamanda birer antoloji gibidir. 1. *Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Kitâbet yâhud Mükemmel İnşâ* (İstanbul 1307, 4. bs. 1313). Çıktığı yıl içinde hemen ikinci baskısı yapılan bu eser zengin ve sistematik muhtevası ile büyük bir ilgiyle karşılanmış, uzun seneler idâdiler ve yüksek okullarda okutulmuştur. Tanınmış yazar ve edebiyatçılarımızdan seçme metinlere de yer veren eser hakkında Ahmed Midhat çok övücü bir makale yazmıştır (*Tercümân-ı Hakikat*, nr. 3834, 13 Nisan 1307). 2. *Ta'lim-i Kitâbet, Zeyl 1: İmlâ ve Galâtât* (İstanbul 1308). İkinci baskısı *Rehber-i İmlâ* adıyla (1309). 3. *Ta'lim-i Kitâbet, Rehber-i Esmâ-i Türkiyye* (İstanbul 1308, Ali Nazîmâ ile birlikte). 4. *Numûne-i Şîr ü İnşâ* (İstanbul 1308, 2. bs. 1312). Birinci kısmı kitâbete dairdir. İkinci kısımda nazım hakkında teknik bilgiler yanında divan şiiriyle yeni şairlerden seçme metinler yer alır. 5. *Fenn-i İnşâ* (İstanbul 1310, 3. bs. 1315). Konu hakkında çok derli toplu bilgiler veren eser, çeşitli kategoriden mektup örnekleriyle ifadede dikkat edilmesi gereken hususları gösteren nesir tahlillerini içine alır. 6. *Numûne-i Kitâbet ve Fenn-i İnşâ* (İstanbul 1311; eser hakkında bk. *Hazîne-i Fünûn*, III/32-33, 19 Kânunusânî 1311, s. 364). 7. *İlâveli Numûne-i Kitâbet* (İstanbul 1315).

C) *Seçme Metin ve Kıraat Kitapları*. 1. *Yeni Letâif-i İnşâ* (İstanbul 1307). Mustafa Refik'in Çaylak Tefvik tarafından yapılmış zeyliyle birlikte beş kitaptan meydana gelen *Letâif-i İnşâ* adlı eserinin devamı olan kitap, divan edebiyatının meşhur simaları ile Tanzimat sonrası Türk edip ve yazarlarından seçilmiş nesir örneklerini bir araya getirir. 2. *Muharrerât-ı Nâdire yâhud Hazîne-i Mün-tehabât* (İstanbul 1307). Önceki eserin yeni bir ad altında devamı olan kitapta,

ondan farklı olarak ağırlık yenileşme devri Türk yazarlarından seçilen metinlere verilmiş, Epiktet dahil bazı Batılı müelliflerden yapılan tercümelemler de konulmuştur. 3. *Câmiu'l-iber* (İstanbul 1308). Yerli ve yabancı kaynaklardan taranmış vezceler ile hikmetli sözleri alfabe sırasıyla bir araya getiren eser mensur ve manzum olmak üzere iki kısımdır. Eski alfabenin on birinci harfi olan "z"ye kadar olan manzum kısmı yarım kalmıştır. 4. *Kırâat* (I-V, İstanbul 1311-1314). Mektepler için tertip edilip defalarca basılan toplam 1144 sayfalık eserin son iki cildi İbrâhim Aşkî ile birlikte hazırlanmıştır. Bu okuma kitabında ansiklopedik bilgiler verecek, ilme ve çalışmaya teşvik edici imzasız parçalar yanında özellikle Muallim Nâci, Recâizâde Ekrem, İsmâil Safâ ve Tefvîk Fikret'ten seçilen şiirlerle geniş ölçüde yer verilmiştir. 5. *Tarz-ı Nevîn-i Kırâat* (I-V, İstanbul 1329-1331). II. Meşrutiyet devrinin havası içinde farklı bir zihniyetle mektepler için hazırlanmış olan eserde "Büyük Adamlarımız" başlığı altında tarihî şahsiyetleri tanıtıcı parçalarla vatanî duyguları işleyen ve millî tarihimize ele alan eserde birçok metin yer aldıktan başka son cildinde Fuzûlî, Bâkî, Nedîm, Nef'î, Hersekli Ârif Hikmet, Şinâsi, Muallim Nâci, Recâizâde Ekrem ve Ebüzziyâ Tefvîk'in edebî portreleri çizilmektedir.

D) Fıkra Derlemeleri. Öteden beri Osmanlı müelliflerinin ilgisini çektiğinden özellikle XIX. asrın son çeyreğinde üzerlerinde çeşitli derlemeler tertiplenmiş nükteli fıkralara meraklı olan Fâik Reşad bu alanda çalışmayı sevmiş, başkalarınınkinden muhteva ve tertipçe daha farklı olan şu eserleri hazırlamıştır: 1. *Gencîne-i Letâif* (İstanbul 1299). Müellifin yayımlanmış ilk kitabı olan eserde Arapça, Farsça ve Fransızca'dan nakledilenler yanında Türk kültür hazinesinden zevk ve titizlikle derlenmiş fıkralar çoğunluğu teşkil etmektedir. 2. *Mecmûa-i Letâif. Zeyl-i Gencîne-i Letâif* (İstanbul 1315). Önceki eseri değişik malzemeyle devam ettiren yeni bir derlemesidir. 3. *Külliyyât-ı Letâif* (I-II, İstanbul 1328). Hayatının son yıllarında aynı konuya tekrar dönen müellifin bu eseri bu alanda meydana getirilmiş derlemelerin en zengininden başka çok daha fazla sayıda kaynağın taranmasıyla elde edilmiş 1596 fıkrayı konularına ve bahis konusu ettikleri şahısların meslekî ve sosyal tabakalarına göre yirmi yedi grupta toplanan tasnifiyle diğerlerinin

Fâik Reşad'ın meşhur eseri *Külliyyât-ı Letâif*'in kapak sayfası (İstanbul 1328)

hepsinden daha üstündür. Fâik Reşad kitabının önsözünde fıkraların kültürümüz için değerini belirtirken Batı'ya ait sanılan birçok fıkranın esas kaynağının bizden geldiğine dikkat çeker. "Şimdiye kadar emsali görülmemiş surette mükemmel letâif mecmuasıdır" kaydını taşıyan eserin belirtilmesi gereken diğer mühim bir tarafı tarihî şahsiyetlerimiz, bu arada eski ve yeni meşhur edebiyatçı ve yazarlarımızla ilgili fıkralara geniş ölçüde yer vermesidir. Eserin edebiyatçılarla tanınmış kalem sahiplerine ait fıkraları bir araya getiren üçüncü faslı ile (I, 111-189) âlimler ve meşâyih'e dair dördüncü faslı (I, 190-227) meşhur adamlarımız hakkında bir kaynak değerini taşımaktadır. Divan şairlerine dair pek çok fıkra arasında edebiyat tarihinin şöretleri gözükürken yeni devirlere ait olanlar içinde özellikle Nâmık Kemal, Muallim Nâci, Hersekli Ârif Hikmet, İbnülemin Mahmud Kemal'in simaları belirir. İlgili fasılların son taraflarında Arap ve Fars şairleriyle Batılı edebiyatçılara dair fıkralar da yer bulmaktadır.

E) Edebî Eserleri. Bütün bu çalışmaları yanında edebiyat sahasında da eser vermekten geri kalmayan Fâik Reşad'ın şu yayınları bulunmaktadır: *Güldeste: Mecmûa-i Âsar-ı Reşad* (İstanbul 1304). "Divançe" de dediği ilk kısmı onun eski tarz şiirlerinden ibarettir. Bazı mektup ve

edebî mensurelerle Fransız edebiyatından yaptığı birkaç tercüme ve bir de hikmetli sözler eserin mensur kısmını meydana getirir. Kitabın ilâvelerle genişletilmiş yeni baskısının yapılacağı haber verilirse de (*Nevsâl-i Asr*, s. 155) bu gerçekleşmediği gibi bütün şiirlerini topladığı mecmuası da yangında yok olmuştur. **Romanları.** 1. *Hikâye-i Aristonous* (İstanbul 1306). Fénélon'un *Télémaque* tarzında bu addaki terbiyevî eserinin hulâsası olan bir kitapçıktır. 2. *Ümid yâhud Bir Kâtîlin Âkabeti* (İstanbul 1307). Trab-lusgarp'a giderken yolda uğranılan Malta adasında duyduğu bir aşk hikâyesini gerçekçi bir şekilde anlatır. 3. *Netîce-i Sefâlet* (İstanbul 1315). 4. *Sergüzeşt-i Hulûsî* (İstanbul 1317).

Fâik Reşad ayrıca mektep kitabı olarak şu eserleri de vermiştir: *Muhtasar Osmanlı Tarihi* (İstanbul 1309); *Resimli Lugat* (İstanbul 1309, Ahmed Rasim ve Halil Vâkid ile beraber). Ali Nazîmâ ile birlikte hazırladığı *Mükemmel Osmanlı Lugatı* ise (İstanbul 1319) sahasının başarı ve kayda değer eserlerinden biri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

"Fâik Reşad Bey. İhyâ Efendi Hafidi", *Nevsâl-i Asr: 1313*, İstanbul 1314, s. 154-156; [Fâik] Reşad, *Kemal ile Muhâberemiz*, İstanbul 1326; "Tarih-i Osmânî Encümeni A'zâ-yı Muâvinesinden Fâik Reşad Bey Merhumun Tercüme-i Hâli", *TOEM*, V/30, 1 Şubat 1330, s. 338-345; *Osmanlı Müellifleri* (1338), II, 216-217; Ahmed Râsim, *Muharrir, Şair, Editör*, İstanbul 1924, s. 107, 192, 198, 212; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri* (1939), VIII, 1431-1435; a.m.f., *Son Hattatlar* (1955), s. 738-740; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 130-131; Mithat Cemal Kuntay, *Nâmık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, İstanbul 1949, II/1, s. 567-585; [Reşad Ekrem Koçu], "Fâik Reşad Bey", *İst.A*, X (1971), s. 5499-5500 (günümüzün diğer ansiklopedilerinde Fâik Reşad hakkında yer alan maddeler birbirinin tekrarı olmaktan öteye geçemedikten başka çok yetersiz ve sathî oldukları kadar bilgece de yanlışlar); Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* (İstanbul 1969), Ankara 1979, s. 155; Ömer Faruk Akün, *Nâmık Kemal'in Mektupları*, İstanbul 1972, s. 426-429, 469, 484; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (1973), s. 450-451, 481.

ÖMER FARUK AKÜN

FÂİL-i MUHTÂR

(القاعل المختار)

Allah'ın bütün nesne ve olayları, özellikle insanlara ait ihtiyarî fiilleri iradesine göre yarattığını ifade eden bir tabir (bk. İRADE).